

Bài báo nghiên cứu

MỘT NHẦM LẤN VĂN HỌC SỬ: NGƯỜI PHÁT HIỆN
TÁC PHẨM *THẦY LAZARO PHIÊN* CỦA NGUYỄN TRỌNG QUẢNVõ Văn Nhon^{1*}, Phan Mạnh Hùng²¹Trường Đại học Cửu Long, Việt Nam²Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn, Đại học Quốc gia TP Hồ Chí Minh, Việt Nam*Tác giả liên hệ: Võ Văn Nhon – Email: vovannhon2005@gmail.com

Ngày nhận bài: 27-10-2024; ngày nhận bài sửa: 22-12-2024; ngày chấp nhận đăng: 22-01-2025

TÓM TẮT

Căn cứ vào những tư liệu đã công bố, Thầy Lazaro Phiên (1887) của Nguyễn Trọng Quản có thể được xem là tiểu thuyết quốc ngữ hiện đại đầu tiên của Việt Nam. Nhiều người cho rằng Nguyễn Văn Trung là người có công phát hiện ra tác phẩm quan trọng này, do năm 1987 ông đã rất nồng nhiệt và thấu đáo trong việc giới thiệu nó. Nhưng thực ra, người phát hiện Thầy Lazaro Phiên chính là Bùi Đức Tịnh trong công trình Những bước đầu của báo chí, tiểu thuyết và thơ mới xuất bản trước đó 12 năm. Bài viết này nhằm tìm hiểu giá trị tiên phong, vị trí của tác phẩm Thầy Lazaro Phiên trong lịch sử văn học Việt Nam và lí do vì sao công trình của Bùi Đức Tịnh ít được mọi người chú ý, vì sao nhiều người nhầm tưởng là Nguyễn Văn Trung chính là người có công phát hiện ra quyển tiểu thuyết hiện đại đầu tiên này.

Từ khóa: Bùi Đức Tịnh; tiểu thuyết quốc ngữ hiện đại đầu tiên; Nguyễn Văn Trung; Thầy Lazaro Phiên

1. Mở đầu

Cho đến nay, dù vẫn còn nhiều ý kiến khác nhau về thể loại, nhưng nhiều học giả, nhiều nhà khoa học, nhiều giáo trình, nhiều công trình đã chú ý đến tác phẩm *Thầy Lazaro Phiên* (1887) của Nguyễn Trọng Quản và ghi nhận đây có thể là tiểu thuyết quốc ngữ đầu tiên của nền văn xuôi Việt Nam hiện đại. Về người phát hiện ra *Thầy Lazaro Phiên*, hiện nhiều người cho rằng đó chính là Nguyễn Văn Trung, do năm 1987 Nguyễn Văn Trung đã rất nồng nhiệt và thấu đáo trong việc giới thiệu tác phẩm quan trọng này, khẳng định đây mới chính là tiểu thuyết hiện đại đầu tiên của Việt Nam chứ không phải là tiểu thuyết *Tố Tâm* của Hoàng Ngọc Phách xuất bản năm 1925 như các công trình văn học sử trước đây đã từng công nhận. Nhưng theo chúng tôi, thật ra người phát hiện *Thầy Lazaro Phiên* chính là Bùi Đức Tịnh trong công trình *Phần đóng góp của văn học miền Nam - Những bước đầu*

Cite this article as: Vo Van Nhon, & Phan Manh Hung (2025). An inaccuracy in Vietnamese literary history: Identifying the true discoverer of Nguyen Trong Quan's *Thay Lazaro Phien*. *Ho Chi Minh City University of Education Journal of Science*, 22(1), 191-200.

của báo chí, tiểu thuyết và thơ mới do nhà xuất bản Lửa Thiêng in ở Sài Gòn vào năm 1975. Ở công trình được xuất bản trong thời điểm đất nước đang biến động, đang sắp bước sang một trang mới, Bùi Đức Tịnh đã giới thiệu rất kỹ lưỡng về *Thầy Lazaro Phiền* và ghi nhận đây là tác phẩm đầu tiên của tiểu thuyết hiện đại.

Bài viết này nhằm tìm hiểu giá trị tiên phong, vị trí của tác phẩm *Thầy Lazaro Phiền* trong lịch sử văn học Việt Nam và đính chính một sự nhầm lẫn về văn học sử khi nhiều người nhầm tưởng Nguyễn Văn Trung là người có công phát hiện ra quyển tiểu thuyết hiện đại đầu tiên này vào năm 1987, trong khi Bùi Đức Tịnh mới chính là người phát hiện ra *Thầy Lazaro Phiền* với một công trình đã được xuất bản trước đó 12 năm.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1 *Thầy Lazaro Phiền của Nguyễn Trọng Quản, tiểu thuyết mở đầu nền văn xuôi Việt Nam hiện đại*

Căn cứ những tư liệu đã công bố, truyện *Thầy Lazaro Phiền* của Nguyễn Trọng Quản (1865-1911) được xuất bản năm 1887, có thể xem là tiểu thuyết đầu tiên của nền văn xuôi Việt Nam hiện đại.

Tác giả *Thầy Lazaro Phiền*, nhà văn Nguyễn Trọng Quản, thuộc thế hệ trí thức du học ở Algérie thời kì đầu của Nam Bộ. Ông sinh năm 1865, là học trò và cũng là con rể của Trương Vĩnh Ký (1837-1898). Nguyễn Trọng Quản cùng với Trương Minh Ký (1855-1900), Huỳnh Tịnh Của (1830-1908) thuộc thế hệ thứ nhất của nền văn học quốc ngữ Nam Bộ. Thế hệ này chủ yếu hoạt động trong lĩnh vực dịch thuật, biên khảo, viết báo và truyền bá chữ quốc ngữ. Thành tựu của họ đã đặt nền móng quan trọng cho sự hình thành và phát triển của nền văn học hiện đại. Nguyễn Trọng Quản sau khi du học trở về nước đã sáng tác *Thầy Lazaro Phiền* với quan niệm về lối viết khá mới mẻ: “Đã biết rằng: xưa dân ta chẳng thiếu chi thơ, văn, phú, truyện nói về những đấng (sic) anh hùng hào kiệt, những tay tài cao trí cả rồi đá (sic); mà những đấng ấy thuộc về đời xưa chớ đời nay chẳng còn nữa. Bởi đó tôi mới dám bày đặt một truyện đời này là sự thường có trước mắt ta luôn, như vậy thì sẽ có nhiều người sẽ lấy lòng vui mà đọc” (Nguyen, 1887, p.4). Lời “Tựa” của tác phẩm cho biết thời điểm viết tác phẩm “Khánh-hội, le 1er décembre, 1886; P. J. B. Nguyễn Trọng Quản”. Như vậy, tác phẩm hoàn thành năm 1886, xuất bản vào năm sau, 1887. Qua lời tựa, chúng ta thấy Nguyễn Trọng Quản đã phát biểu những yếu tính của nền văn học mới, nêu lên quan niệm nghệ thuật về con người hết sức mới mẻ.

Tên tác phẩm của Nguyễn Trọng Quản là *Thầy Lazaro Phiền* hay *Truyện thầy Lazaro Phiền*? Cách ghi tên tác phẩm này trong một số nghiên cứu chưa thống nhất. Nếu căn cứ trên bìa tác phẩm, chữ “truyện” với cụm từ “Thầy Lazaro Phiền” (cỡ chữ lớn hơn) được phân cách đường kẻ ngắn. Tuy mảnh, nhưng đủ để có một ý niệm về sự phân biệt. Một số nhà nghiên cứu có thể đã dựa vào chi tiết này để ghi tên tác phẩm là *Thầy Lazaro Phiền*, truyện chỉ là sự định danh thể loại. Nếu lật vào trong tác phẩm, sau trang “Tựa”, nơi đầu trang 5, trước khi vào truyện có thông tin “Truyện thầy Lazaro Phiền của P. J. B.- Nguyễn Trọng

Quản làm ra”. Có thể, các nhà nghiên cứu dựa vào chi tiết này để ghi tên tác phẩm là *Truyện thầy Lazaro Phiền*. Điều này thật thú vị là đã cho chúng ta thấy một ý thức về vấn đề thể loại của người viết ở Nam Bộ buổi đầu văn học mới. Nó là một truyện kể. Một tự sự về đời sống đương đại nơi tác giả và người đọc hiện diện; một “truyện đời này”, là sự “thường có trước mắt ta luôn”, để phân biệt với lối tự sự đặc trưng của văn học Việt Nam thời trung đại, ưu tiên những sự việc, con người và cốt truyện thường có sẵn và thuộc về quá khứ.

Chỉ với vồn vẹn 32 trang, tác phẩm có dung lượng khiêm tốn và số phận lạng lẽ này sẽ khiến chúng ta bất ngờ khi nhận ra nó đã đánh dấu sự khởi phát của nền văn xuôi hiện đại Việt Nam, mở ra con đường thanh thoát cho nghệ thuật kể chuyện ở ngôi thứ nhất trong văn học Nam Bộ, tạo ra tính hiện đại của tiểu thuyết nói riêng và văn học nói chung, đánh thức cái tôi cá nhân cả trong hoạt động sáng tạo nghệ thuật lẫn trong đời sống, nơi nhân vật xung tôi bộc lộ tâm trạng của mình với người khác. Trước hết, đó là một câu chuyện lồng trong một câu chuyện. Thầy Lazaro Phiền đã thú nhận với một người bạn đồng hành tình cờ gặp trên chuyến tàu đi Bà Rịa rằng ông đã giết bạn và vợ của mình vì nghi ngờ ghen tuông, và tới phiên người bạn đồng hành đó lại trở thành người trần thuật câu chuyện cho độc giả. Như vậy, truyện chứa đựng hai mạch thời gian giao nhau giữa quá khứ và hiện tại. Thầy Phiền kể lại chuyện đời mình trong quá khứ, và người bạn đồng hành lại kể câu chuyện của thầy Phiền ở hiện tại, cả hai mạch kể đều ở ngôi thứ nhất. Tâm lí của nhân vật trở thành đối tượng chính để trình bày truyện kể, chứ không phải là sự kiện hay hành động. Kỹ thuật hồi tưởng đã giúp câu chuyện không theo dòng thời gian một chiều truyền thống. Hơn nữa, kết thúc truyện còn rất bi thảm. Nhân vật chính đã chết, người bạn vô tội đã chết, người vợ hiền lương của nhân vật chính cũng đã chết, khác với những cái kết trong tự sự đương thời và trước đó của văn học Việt Nam.

Khởi đi từ quan niệm “lấy tiếng nói thường mọi người hằng nói ra”, *Thầy Lazaro Phiền* không hề có một câu văn biền ngẫu, trái với không khí văn chương đương thời. Quan niệm viết văn bằng cách “chọn cách nói tiếng An-nam ròn” (Bang Giang, 1992, p. 334) được ông đã tiếp thu từ ân sư Trương Vĩnh Ký. Điều này thật sự có ý nghĩa nếu chúng ta xét trong thực tiễn văn học Việt Nam, sau 38 năm, *Tố Tâm* của Hoàng Ngọc Phách hay gần 40 năm sau thì *Nho phong* của Nguyễn Tường Tam vẫn còn những câu văn biền ngẫu. Đặc biệt hơn nữa khi nhìn sang nước láng giềng. Trung Quốc mãi đến cuối năm 1916 mới khởi xướng phong trào dùng văn bạch thoại thay văn biền ngẫu như là một cách thức hiện đại hóa văn học.

Nhưng tác phẩm mới mẻ này đã không được sự đón nhận của số đông độc giả. *Thầy Lazaro Phiền* là con chim đến từ núi lạ, đập xuống cánh đồng còn vắng bóng đồng loại, như nhà nghiên cứu Bang Giang từng nhận xét. Nguyễn Văn Trung cho rằng ngay từ nhan đề, tác phẩm đã gây hiểu lầm rằng đây là một truyện Kitô giáo, khiến người đọc chẳng mấy quan tâm. Tuy nhiên, nguyên nhân chủ yếu vẫn là tác phẩm có khoảng cách quá lớn với tâm đón đợi của độc giả thời bấy giờ. Đa số độc giả Nam Bộ thuộc tầng lớp bình dân vốn quen tiếp nhận truyện bằng thơ lục bát hoặc văn biền ngẫu, khó có thể chấp nhận ngay lập tức “cái

tiếng nói thường” ấy của Nguyễn Trọng Quản, nhất là khi trong đó còn có những chỗ phảng phất văn phong Pháp ngữ. Từ tâm lí nhân vật đến chủ đề “phạm tội và sám hối” của Kitô giáo đều lạ lẫm với phần đông công chúng. Cái kết của tác phẩm cũng tạo nên nhiều điều mới lạ, thách thức tâm lí chờ đợi của độc giả. Người vợ hiền lành, chung thủy của thầy Phiền phải chết oan uổng, còn vợ tên quan ba gây ra tội ác tày đình như vậy lại không chịu bất cứ hình phạt nào, điều này rất khó chấp nhận trong mắt công chúng bình dân Nam Bộ vốn quen với triết lí ở hiền gặp lành và ưa chuộng những tác phẩm kết thúc có hậu. Nhân vật thầy Phiền và vợ viên quan ba đã mang đến những chân dung chưa từng thấy trước kia, đó là kiểu nhân vật lắm lặt, sa ngã bởi sự cám dỗ của dục vọng, từ đó hé mở cánh cửa khám phá thế giới nội tâm phức tạp của con người cá nhân.

Sau *Thầy Lazaro Phiền* của Nguyễn Trọng Quản, bức tranh của tiểu thuyết Nam Bộ cho tới những thập niên đầu thế kỉ XX vẫn là một bức tranh đầy ngổn ngang với những bước lùi, bước tiến phức tạp của buổi giao thời. Nhiều tác giả đã cố gắng học tập thi pháp của tiểu thuyết phương Tây như cách Nguyễn Trọng Quản đã làm, nhưng hầu như tác phẩm của nhiều nhà văn Việt Nam nói chung và Nam Bộ nói riêng lúc bấy giờ vẫn mang đậm dấu ấn của thi pháp tiểu thuyết chương hồi Trung Quốc. *Hoàng Tố Anh hàm oan* (1910) của Trần Chánh Chiếu (1867-1919), *Phan Yên ngoại sử tiết phụ gian truân* (1910) của Trương Duy Toàn (1885-1957) vẫn theo kết cấu chương hồi, kết thúc có hậu. Tác phẩm gây xôn xao dư luận *Hà Hương phong nguyệt* (1912) của Lê Hoàng Mưu (1879-1942), *Ai làm được?* (sáng tác 1912, đăng báo 1919) của Hồ Biểu Chánh (1885-1958) và các tiểu thuyết của Phạm Minh Kiên (?-?) vẫn được viết bằng một lối văn xuôi có văn.

Không được công chúng đón nhận, nhưng truyện *Thầy Lazaro Phiền* đã có ảnh hưởng không nhỏ đến giới sáng tác về sau. Trong hồi kí *Đời của tôi về văn nghệ*, Hồ Biểu Chánh đã khẳng định rằng truyện *Thầy Lazaro Phiền* là một trong ba tác phẩm có tác động làm ông chuyển hướng sáng tác từ truyện thơ sang tiểu thuyết, bên cạnh *Hoàng Tố Anh hàm oan* và *Phan Yên ngoại sử tiết phụ gian truân* (theo Nguyen, 1998, p. 25). Có người còn cho rằng cốt truyện của truyện *Thầy Lazaro Phiền* cũng đã ảnh hưởng đến tiểu thuyết *Oan kia theo mãi tức Ba mươi hai đêm Hồ Cảnh Tiên tự thuật* của Lê Hoàng Mưu, một nhà văn “khét tiếng” thời đó (Bui, 1975, p. 270), hoặc tiểu thuyết *Người tội ác* (1932) của Nguyễn Đình in ở Quy Nhơn (Quy Nhơn: Imprimerie de Qui Nhon, 1932) (Keith, 2016, p. 367). Đi xa hơn, Nguyễn Văn Trung còn ngờ rằng *Truyện thầy Lazaro Phiền* của Nguyễn Trọng Quản có thể đã gợi hứng cho nhà văn Áo Stefan Zweig khi sáng tác tác phẩm *Amok hay người điên Mã Lai* (đã được dịch và in trong tập truyện *Ngõ hẻm dưới ánh trăng*) (Nguyen, 1987, p. 22-23). Điều này cho thấy một ảnh hưởng không nhỏ về mặt thi pháp thể loại, đề tài, ngôn ngữ từ *Thầy Lazaro Phiền* của Nguyễn Trọng Quản đối với văn chương hiện đại. Các nhà văn Nam Bộ đã kế thừa tinh thần mới mẻ mà Nguyễn Trọng Quản đã mang đến và ươm mầm trên cánh đồng văn chương Nam Bộ, nhờ đó đã tạo nên sự xuất hiện rầm rộ của dòng tiểu thuyết trần thuật ở

ngôi thứ nhất trong văn học Việt Nam kể từ đầu thế kỷ XX, vươn xa, chạm sâu vào những ngõ ngách phức tạp của con người cá nhân và mở ra một thời đại mới trong văn chương.

2.2. Ai là người phát hiện ra Thầy Lazaro Phiền?

Việc nhiều người cho Nguyễn Văn Trung là người phát hiện ra *Thầy Lazaro Phiền*, đó có lẽ là do năm 1987 Nguyễn Văn Trung đã công bố tài liệu *Những áng văn chương quốc ngữ đầu tiên – Thầy Phiền, truyện của Nguyễn Trọng Quản* do Trường Đại học Sư phạm Thành phố Hồ Chí Minh in ronéo. Nguyễn Văn Trung trong lời “Cùng bạn đọc” ở đầu tài liệu, đã cho biết đây là báo cáo cho lớp sau đại học và sinh hoạt khoa học của cán bộ tại Khoa Ngữ văn Đại học Sư phạm Thành phố Hồ Chí Minh trong năm học 1986-1987. Ở tài liệu này, ông cho biết đã “đi ngược lên nữa chúng tôi tìm được truyện *Thầy Lazaro Phiền* của Nguyễn Trọng Quản, viết năm 1886 và in năm 1887” và đã dành một phần quan trọng để nói về tác phẩm, khẳng định *Thầy Lazaro Phiền* như một quyển tiểu thuyết hiện đại đầu tiên của Việt Nam và so sánh tác phẩm này với tiểu thuyết *Tố Tâm* (1925) của Hoàng Ngọc Phách, tác phẩm trước đó được cho là tiểu thuyết hiện đại đầu tiên của Việt Nam. Thậm chí Nguyễn Văn Trung còn ngờ rằng truyện *Thầy Lazaro Phiền* của Nguyễn Trọng Quản có thể đã gợi hứng cho nhà văn Áo Stefan Zweig khi sáng tác tác phẩm *Amok hay người điên Mã Lai* vì Stefan Zweig đã từng du lịch đến Đông Nam Á và có thể đã đọc *Thầy Lazaro Phiền* của Nguyễn Trọng Quản qua bản trích dịch của học giả người Pháp A. Chéon, vốn in trong *Cours de langue anammite* (1899).

Từ đó, tác phẩm *Thầy Lazaro Phiền* đã gắn liền với tên tuổi của Nguyễn Văn Trung, người ta ngẫu nhiên xem ông là người phát hiện ra *Thầy Lazaro Phiền*. Cao Xuân Mỹ trong *Văn xuôi Nam Bộ nửa đầu thế kỷ XX* với *Thầy Lazaro Phiền* và một số tiểu thuyết khác ở phần phụ lục đã cho in lại bài viết của Nguyễn Văn Trung trong tài liệu tham khảo in ở Trường Đại học Sư phạm Thành phố Hồ Chí Minh nói trên.

Nguyễn Võ Thu Hương trong bài viết “Epitaphic Nation: The Problem of the South and Necropolitics in Early Modern Vietnamese National Literature” đã cho rằng Nguyễn Văn Trung là người đầu tiên phản biện có hệ thống việc cho nguồn gốc của văn học hiện đại là ở miền Bắc và đã giới thiệu văn học Nam Bộ trước 1945 nói chung, *Thầy Lazaro Phiền* nói riêng: “Nguyễn Văn Trung, who was born in the North but resettled in the South at the partitioning of the country in 1954, was the first scholar to systematically dispute the official genealogy, trying to draw attention to the large body of southern literature from before 1945 and to *Lazaro Phiền* in particular” (Nguyễn Văn Trung, người sinh ra ở miền Bắc nhưng đã di cư vào miền Nam khi đất nước phân chia từ 1954, là học giả đầu tiên phản biện một cách bài bản phá hệ chính thống [của văn học sử], cố gắng hướng sự tập trung về bộ phận rộng lớn của văn học Nam Bộ từ trước 1945 và *Thầy Lazaro Phiền* nói riêng).” (Nguyen-Vo, 2011, p. 688)

Lại Nguyên Ân trong bài viết “Nhân 130 năm ngày xuất bản truyện *Thầy Lazaro Phiền*” đã cho Nguyễn Văn Trung đã phát hiện ra tác phẩm này: “Mãi đến giữa những năm

1970, nhà nghiên cứu-nhà giáo Nguyễn Văn Trung, trong quá trình tìm tòi và hệ thống hóa tài liệu cho một “Hồ sơ về Lục châu học”, tức là hồ sơ tư liệu về văn hóa vùng đất Nam Kỳ, đã nhận ra tính chất mới mẻ “đi trước thời đại” của tác giả Nguyễn Trọng Quản, với thiên truyện *Thầy Lazaro Phiền*. Nguyễn Văn Trung khám phá ra sự kiện tầm cỡ này tại miền Nam có lẽ chỉ trước ngày 30/4/1975 không lâu; và cũng vì sự việc nảy sinh quá gần thời điểm biến động ấy, cộng thêm nhiều lí do khác nữa, phát hiện học thuật không ít hệ trọng này đã khá chậm, khá mất thời gian để thuyết phục các giới nghiên cứu văn học, giới sáng tác và phê bình văn học trong cả nước” (Lai, 2017).

Ngô Thế Vinh trong bài viết “Nguyễn Văn Trung nhìn lại một hành trình trí thức lận đận” cũng phát biểu: “ông cũng có công phát hiện cuốn sách quốc ngữ đầu tiên: *Thầy Lazaro Phiền* của Nguyễn Trọng Quản, do cơ sở J. Linage Saigon xuất bản năm 1887, tiến tới phủ nhận tác phẩm *Tố Tâm* xuất bản năm 1925 ở ngoài Bắc bấy lâu vẫn được xem là áng văn quốc ngữ đầu tiên của Việt Nam” (Ngo, 2021).

Hiện chúng tôi thấy chỉ có Nguyễn Vy Khanh là có ý kiến khác nhưng không ghi rõ minh chứng. Trong công trình *Văn học quốc ngữ thời đầu & miền Nam lục tỉnh* (2021), Nguyễn Vy Khanh cho rằng: “Họ Bùi là người đầu tiên khám phá ra *Thầy Lazaro Phiền* như là tác phẩm văn học chữ quốc ngữ tiên phong” (Nguyen, 2021, p. 449).

Trong bài viết *Văn học quốc ngữ ở Sài Gòn – Gia Định cuối thế kỉ 19 đầu thế kỉ 20* in trong *Địa chí văn hóa Thành phố Hồ Chí Minh* (1988), các tác giả Tâm Vu – Nguyễn Văn Trung – Nguyễn Văn Y đã có nhắc đến công trình *Phần đóng góp của văn học Miền Nam - những bước đầu của báo chí, tiểu thuyết và thơ mới* của Bùi Đức Tịnh do Nhà xuất bản Lửa Thiêng in năm 1975 của Bùi Đức Tịnh và nhận định của ông về *Thầy Lazaro Phiền* (Tran & Tran, 1988, p.234). Như vậy khả năng là Nguyễn Văn Trung đã biết đến *Thầy Lazaro Phiền* thông qua công trình *Phần đóng góp của văn học Miền Nam - những bước đầu của báo chí, tiểu thuyết và thơ mới* của Bùi Đức Tịnh.

Trong công trình được xuất bản năm 1975 này, Bùi Đức Tịnh đã xếp *Thầy Lazaro Phiền* như là tác phẩm đầu tiên của tiểu thuyết kim thời (đến lần tái bản năm 1992, ông đã thay “tiểu thuyết kim thời” bằng “tiểu thuyết hiện đại”). Ông đã dành đến 15 trang để tóm tắt truyện, trích dẫn một số đoạn quan trọng của tác phẩm và có nhận xét như sau:

Nói chung, tác phẩm chưa đạt được tầm vóc của một thiên tiểu thuyết, theo đúng quan niệm về tiểu thuyết trong văn học Pháp mà tác giả đã chịu ảnh hưởng rõ rệt.

Tác giả chỉ kể lại một câu chuyện theo lối thuật chuyện thông thường chứ chưa phải theo lối của một tiểu thuyết gia [...]

Cả ở những đoạn mà có lẽ tác giả đã ít nhiều sống trong những thực tế được mô tả hay kĩ thuật, những chi tiết tác giả trình bày cũng đã quá vắn tắt, quá khô khan, không giúp người đọc hình dung được trong trí từng tình cảnh, từng sự kiện [...]

Về ngôn ngữ được sử dụng trong tác phẩm, điều người đọc chú ý đến ngay là ảnh hưởng rõ rệt của Pháp ngữ. Ở nhiều chỗ Nguyễn Trọng Quản đã “nói” tiếng Việt theo lối của Pháp ngữ hoặc dịch hần một cách quá sát sao những từ ngữ Pháp. (Bui, 1975, pp. 267-268).

Ông cũng giải thích nguyên nhân khiến cho *Thầy Lazaro Phiền* không được đón nhận: “việc dùng ngôn ngữ thông thường để viết “truyện” như tác giả đã làm chắc chắn không đáp ứng sự đợi chờ của độc giả đương thời từng quen thưởng thức truyện hoặc bằng thơ lục bát, hoặc bằng văn có đối có vần. Có lẽ đây là một trong những lí do chính khiến công trình mở đường của Nguyễn Trọng Quản không được nối tiếp” (Bui, 1975, p. 269).

Sau này, trong Lời giới thiệu *Truyện dài đầu tiên và tuyển tập các truyện ngắn Nam Bộ cuối thế kỉ XIX – đầu thế kỉ XX* do Cao Xuân Mỹ biên soạn năm 1998, Bùi Đức Tịnh vẫn nhận xét về *Thầy Lazaro Phiền* như sau: “Truyện *Thầy Lazaro Phiền* thực hiện mô hình tiểu thuyết của văn học Pháp, với một kĩ thuật thô sơ non kém, đã mở đầu cho thể loại “kim thời tiểu thuyết” (Dẫn theo Cao, 1998, p. 7).

Nhìn chung, ngoài việc nhìn nhận *Thầy Lazaro Phiền* như là một tác phẩm mở đầu cho tiểu thuyết hiện đại của Nam Bộ, Bùi Đức Tịnh đã không đánh giá cao những cách tân về mặt nội dung và nghệ thuật của tác phẩm này. Có lẽ vì vậy mà các nhà nghiên cứu ít chú ý đến phát hiện này của ông. Ngoài ra, do công trình *Phần đóng góp của văn học Miền Nam - những bước đầu của báo chí, tiểu thuyết và thơ mới* của ông được xuất bản vào đầu năm 1975, gần với thời điểm chiến tranh đang đi đến hồi kết thúc, đất nước đang có nhiều biến động, vì vậy mà không có nhiều người tiếp cận được với công trình này.

Chỉ đến khi có sự giới thiệu nồng nhiệt và thâu đáo của Nguyễn Văn Trung qua tài liệu *Những áng văn chương quốc ngữ đầu tiên – Thầy Phiền, truyện của Nguyễn Trọng Quản*, tác phẩm *Thầy Lazaro Phiền* của Nguyễn Trọng Quản mới được quan tâm một cách thích đáng và rộng rãi hơn. Nói theo Lại Nguyên Ân: “đến những năm 1990, ý nghĩa dấu mốc văn học sử thật sự của sự xuất hiện truyện *Thầy Lazaro Phiền* năm 1887 hầu như đã thuyết phục được số đông giới học giả và nhà văn Việt Nam” (Lai, 2017).

Lê Trí Viễn chẳng hạn, trong công trình *Đặc điểm lịch sử văn học Việt Nam* đã cho rằng: “*Thầy Lazaro Phiền* đã được viết theo nghệ thuật mới. Truyện *Thầy Lazaro Phiền* xuất bản là mở đầu một thành tựu mới” (Le, 1987, p. 195).

Địa chỉ văn hóa Thành phố Hồ Chí Minh (1988) nhận định như sau:

[...] quan trọng ở chỗ nó là cuốn truyện đầu tiên viết bằng văn xuôi quốc ngữ, mang tính chất tiểu thuyết theo lối Pháp, theo lối Tây phương. Trước Nguyễn Trọng Quản với *Truyện thầy Lazaro Phiền*, chưa có sách nào là truyện văn xuôi quốc ngữ mang tính chất tiểu thuyết kiểu Âu Tây [...]

Truyện thầy Lazaro Phiền có thể được xem là sách mở đầu cho tiểu thuyết theo lối Tây phương trong lịch sử văn học nước ta. Nó có đủ tiêu chuẩn là một tiểu thuyết theo lối đó” (Tran & Tran, 1988, pp. 233-234).

Còn các tác giả của *Văn học Nam Bộ từ đầu đến giữa thế kỉ XX (1900-1954)* đã miêu tả về *Thầy Lazaro Phiền* với những nét sau:

Về tiểu thuyết, năm 1887 xuất hiện cuốn tiểu thuyết đầu tiên bằng chữ quốc ngữ: *Truyện thầy Lazaro Phiền* của Nguyễn Trọng Quản. [...] Đặc biệt, tác giả viết theo lối tiểu thuyết Tây phương chứ không viết theo kiểu truyện chí của Trung Quốc, và dùng văn xuôi như lời nói thường, chứ không dùng văn vần và văn biền ngẫu. (Hoai Anh, Thanh Nguyen & Ho, 1988, p.12).

Nguyễn Q. Thắng trong *Tiến trình văn nghệ miền Nam* sau khi tóm tắt nội dung tác phẩm *Thầy Lazaro Phiền* đã có nhận xét: “Qua nội dung và tình tiết ấy, Nguyễn Trọng Quản đã hư cấu câu chuyện theo cấu trúc của tiểu thuyết hiện đại Pháp. Đây là một tiểu thuyết viết bằng chữ quốc ngữ sớm nhất của Việt Nam [...] Với một chừng mực nhất định đó, *Truyện thầy Lazaro Phiền* đã cắm một cái mốc rõ ràng cho sự hình thành của tiểu thuyết hiện đại Việt Nam” (Nguyen, 1990, pp. 267-268).

Giáo trình *Văn học Việt Nam 1900 - 1945* do Trần Đình Huợu, Lê Chí Dũng, Phan Cự Đệ, Hà Văn Đức biên soạn năm 1998 đã khẳng định:

Với những tư liệu có được cho đến hôm nay, chúng ta có thể coi Nguyễn Trọng Quản là người đầu tiên viết truyện ngắn của văn học mới [...] Người thuật chuyện ở ngôi thứ nhất, sự miêu tả đan xen với đối thoại, sự sám hối vì gây tội sát nhân và sự kết thúc tác phẩm bằng cái chết... là những điều mới mẻ của truyện Nguyễn Trọng Quản (Phan et al., 1998, p. 220).

Từ điển văn học (bộ mới) (2004) có mục từ Nguyễn Trọng Quản do Nguyễn Huệ Chi viết, khẳng định Nguyễn Trọng Quản là người đi đầu trong việc thử nghiệm cách viết tiểu thuyết theo kiểu Tây phương, “Thành tựu của Nguyễn Trọng Quản có thể xem là một bước khởi đầu đột xuất của dòng tiểu thuyết quốc ngữ Việt Nam” (Do, Nguyen, Phung & Tran, 2004, p. 1204).

Từ điển tác phẩm văn xuôi Việt Nam (tập 1), Vũ Tuấn Anh và Bích Thu (chủ biên) (2006) có mục từ *Truyện thầy Lazaro Phiền* do Phan Diễm Phương viết, cũng cho rằng “*Truyện thầy Lazaro Phiền* là cuốn truyện viết bằng chữ quốc ngữ đầu tiên của Nam Bộ cũng như của cả nước [...], cuộc thử bút thành công đầu tiên của nền văn xuôi quốc ngữ” (Vu & Bich Thu, 2006, pp.880-881).

3. Kết luận

Hiện nay, tác phẩm *Thầy Lazaro Phiền* đã được hầu hết các nhà khoa học công nhận là tiểu thuyết quốc ngữ hiện đại đầu tiên của Việt Nam. Kết quả này có phần đóng góp rất to lớn của Nguyễn Văn Trung khi ông đã giới thiệu, khẳng định giá trị tiên phong về mặt nội dung và nghệ thuật của tác phẩm trong tài liệu *Những áng văn chương quốc ngữ đầu tiên – Thầy Phiền, truyện của Nguyễn Trọng Quản* (1987) và trong các công trình sau này như *Hồ sơ về Lục châu học – Tìm hiểu con người ở vùng đất mới* (2015). Điều này giúp tác phẩm và tác giả của nó, nhà văn Nguyễn Trọng Quản, có một vị trí xứng đáng trong lịch sử văn học Việt Nam. Từ sau sự giới thiệu rất công phu, thỏa đáng này của Nguyễn Văn Trung, *Thầy Lazaro Phiền* đã được ghi nhận trong những từ điển văn học, trong những giáo trình văn học sử, trong những công trình nghiên cứu về văn học Nam Bộ nói riêng và văn học Việt Nam nói chung, cả ở trong nước lẫn ở hải ngoại. Nhưng về công lao phát hiện tác phẩm rất quan trọng này, chúng ta phải khẳng định đó chính là Bùi Đức Tịnh, tác giả của công trình *Phần đóng góp của văn học Miền Nam - những bước đầu của báo chí, tiểu thuyết và thơ mới* được xuất bản vào đầu năm 1975 tại Sài Gòn, một trong những công trình đặt nền móng cho việc nghiên cứu văn học quốc ngữ Nam Bộ sau này, nhưng do được công bố trong thời điểm đất nước đang có nhiều biến động to lớn, nên đã không được nhiều nhà nghiên cứu quan tâm chú ý một cách thích đáng.

❖ **Tuyên bố về quyền lợi:** Các tác giả xác nhận hoàn toàn không có xung đột về quyền lợi.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- Bang Giang (1992). *Văn học quốc ngữ ở Nam Kỳ 1865 – 1930* [Quoc-ngu literature in Cochinchia], Tre Publishing House.
- Bui, D. T. (1975). *Phan dong gop cua van hoc mien Nam – Nhung buoc dau cua bao chi, tieu thuyet va tho moi* [The contribution of Southern literature – The first steps of journalism, novel and new poetry], Lua Thieng Publishing House.
- Cao, X. M. (1998). *Truyen dai dau tien va tuyen tap cac truyen ngan Nam Bo cuoi the ky XIX dau the ky XX* [The first long story and a collection of short stories in Cochinchina from the late 19th to the early 20th century]. Hochiminh City Publishing House of Literature and Arts.
- Do, D. H., Nguyen, H. C., Phung, V. T. & Tran, H. T. (2004). *Tu dien van hoc (bo moi)* [Dictionary of literature (New edition)]. The Gioi Publishing House.
- Hoai Anh, Thanh Nguyen & Ho, S. H. (1988). *Văn học Nam Bộ từ đầu đến giữa thế kỷ XX (1900-1954)* [Cochinchinese literature from the early to the middle of the 20th century (1900-1954)]. Hochiminh City General Publishing House.
- Keith, C. (2016). *Cong giao Viet Nam – tu de che den quoc gia* [Catholic Vietnam – A church from empire to nation]. (Pham N. T. trans.). Nguoi Viet Books.
- Lai, N. A. (2017). Nhan 130 nam xuat ban truyen *Thay Lazaro Phien* [On the occasion of the 130th year of *Thay Lazaro Phien*]. *Faculty of Literature*. <http://khoavanhoc-ngonngu.edu.vn/nghien-cuu/v%C4%83n-h%E1%BB%8Dc-vi%E1%BB%87t-nam/6718-nh%C3%A2n-130-n%C4%83m-xu%E1%BA%A5t-b%E1%BA%A3n-truy%E1%BB%87n-th%E1%BA%A7y-lazar%C3%B4-phi%E1%BB%81n.html>
- Le, T. V. (1987). *Dac diem lich su van hoc Viet Nam* [Characteristics of Vietnamese literary history]. Publishing House of University and Vocational School.
- Ngo, T. V. (2021). Nguyen Van Trung nhìn lại một hành trình tri thức lan dân [Nguyen Van Trung looking back on a challenging journey of an intellectual]. *Personal site of Tuan V. Nguyen AM*. <https://nguyenvantuan.info/2021/10/23/in-retrospect-nguyen-van-trung-nhin-lai-mot-hanh-trinh-tri-thuc-lan-dan/>
- Nguyen, T. Q. (1887). *Thay Lazaro Phien*. L. Jinage Libraire – Éditeur Publishing House.
- Nguyen, V. T. (1987). *Nhung ang van chuong quoc ngu dau tien* [The first works of quoc-ngu literature]. Unpublished document for post-graduate and senior undergraduate students. Publishing House of Hochiminh City University of Education.
- Nguyen, Q. T. (1990). *Tien trinh van nghe mien Nam* [The process of Southern literature and arts]. An Giang Publishing House.
- Nguyen, K. (1998). *Chan dung Ho Bieu Chanh* [The Portrait of Ho Bieu Chanh], Hochiminh City Publishing House.

- Nguyen, V. K. (2021). *Van hoc quoc ngu thoi dau va mien Nam luc tinh [Quoc-ngu literature in the early period and the six provinces of Cochinchina]*. Nhan Anh Publishing House.
- Nguyen-Vo, T.-H. (2011). Epitaphic Nation: The Problem of the South and Necropolitics in Early Modern Vietnamese National Literature. *Theories and Methodologies*. 126 (3), 685-692.
- Phan, C. D., Tran, D. H., Nguyen, T., Nguyen, H. K., Le, C. D. & Ha, V. D. (1998). *Van hoc Viet Nam 1900 – 1945 [Vietnamese literature 1900-1945]*. Vietnam Education Publishing House.
- Tran, V. G. & Tran, B. D. (chief eds.) (1988). *Dia chi van hoa Thanh pho Ho Chi Minh [Cultural gazetteers of Hochiminh City]*. Hochiminh City Publishing House.
- Vu, T. A. & Bich Thu (chief eds.) (2006). *Tu dien tac pham van xuai Viet Nam. Tap 1 [Dictionary of Vietnamese prose. Volume 1]*. Vietnam Education Publishing House.

AN INACCURACY IN VIETNAMESE LITERARY HISTORY: IDENTIFYING THE TRUE DISCOVERER OF NGUYEN TRONG QUAN’S THAY LAZARO PHIEN

Vo Van Nhon^{1*}, Phan Manh Hung²

¹Cuu Long University, Vietnam

²University of Social Sciences and Humanities, Vietnam National University Ho Chi Minh City, Vietnam

*Corresponding author: Vo Van Nhon – Email: vovannhon2005@gmail.com

Received: October 27, 2024; Revised: December 22, 2024; Accepted: January 22, 2025

ABSTRACT

Based on published sources, *Thầy Lazaro Phien (1887)* by Nguyễn Trọng Quản is considered the first modern quốc ngữ novel in Vietnam. Many scholars have credited Nguyễn Văn Trung with the discovery of this significant work, as he provided an in-depth and enthusiastic introduction to it in 1987. However, the actual discoverer was Bùi Đức Tịnh, who had already mentioned the novel 12 years earlier in his work *Những bước đầu của báo chí, tiểu thuyết và thơ mới (The First Steps of Journalism, Novels, and New Poetry)*. This article explores the pioneering value and historical position of *Thầy Lazaro Phien* in Vietnamese literary history while also examining the reasons why *Bùi Đức Tịnh*'s contribution has received little scholarly attention and why Nguyễn Văn Trung has often been mistakenly credited with discovering Vietnam's first modern novel.

Keywords: Bui Duc Tinh; first quoc-ngu modern novel; Nguyen Van Trung; *Thay Lazaro Phien*